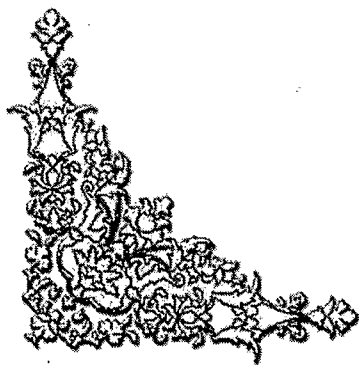

الاصحاح

۱۷۱/۱۰۰۶۳۹

۱۷۱/۵/۱۴

دانشگاه شهید بهشتی

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

گروه تاریخ

پایان نامه کارشناسی ارشد تاریخ

موضوع

بررسی اندیشه مدرنیته در روزنامه حبل‌المتین تهران

استاد راهنما

دکتر محمدعلی اکبری

استاد مشاور

دکتر علی بیگدلی

دانشجو

زهرا رضانی

شهریور ۸۷

۱۰۶۳۹۶

بررسی

این رساله در تاریخ ۱۱/۶/۸۷

با نمره ۱۹ نمره تمام درجه عالی

تفاح شد

عطف به نامه

۱۷/۶/۸۷

کتابخانه و اسناد مرکز اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

۱۳۸۷ / ۱۰ / ۶

تقدیم به پدر و مادر عزیزم

آن سایه بانان آرامش

آن تکیه گاهان زندگی

به زیباترین آفرینش های خالق

به دو رشته ی محبت زندگی که پرستش را از ایشان آموختم

به آنان که یاریم کردند تا پیاموزم

چکیده:

با شکل‌گیری مشروطه، مطبوعات که اساسی‌ترین وسیله ارتباطی بین مردم در آن دوران بشمار می‌رفت، وظیفه رساندن پیام آزادی و عدالت و ترقی را بر عهده گرفتند. یکی از روزنامه‌های مؤثر در اوایل حکومت مشروطه حبل‌المتین تهران بود. نویسندگان حبل‌المتین تهران با تأثیر پذیری از مظاهر تمدن غربی، از لابه‌لای مندرجات روزنامه‌ها و کتب منتشر شده در اروپا، تصمیم داشتند در ایران که کشوری کاملاً سنتی و متکی بر باورهای عمیق دینی بود و ساختار اجتماعی آن و بویژه مبانی قدرت در آن با تکیه بر اصل ظل‌الهی تجلی یافته بود، با ناهنجاری‌های سنتی و غیر عقلانی از طریق وارد کردن اصلاحاتی همچون آزادی، مشروطه، قانون، پارلمان، تفکیک قوا و حکومت جمهوری به مقابله برخیزند و به اصلاح ساختار سیاسی_ اجتماعی مبادرت نمایند.

هدف اصلی پژوهش حاضر پاسخ دادن به این سؤال اصلی است که نویسندگان این روزنامه چه درکی از مبانی مدرنیته داشته‌اند؟

این پژوهش با اقتدا به این رویکرد که مدرنیته یک کل یکپارچه و تفکیک ناپذیر است، به بررسی فهم نویسندگان از مفهوم مدرنیته پرداخته است. طی بررسی صورت پذیرفته در این زمینه علم، انسان‌گرایی، عقل‌گرایی، دولت_ ملت، تفکیک قوا، قانون، حکومت مشروطه و جمهوری، حق حاکمیت ملی، آزادی فردی، آزادی احزاب و انجمن‌ها، آزادی مطبوعات، رابطه دین و سیاست، حقوق مدنی، اجتماعی، آموزش مدرن، انباشت سرمایه و نظام پولی، بانک ملی، تجارت آزاد، امنیت اقتصادی، صنعت مدرن، زراعت و کشاورزی، راه‌آهن، کارخانجات و صنایع سبک مؤلفه‌هایی بودند که از میان مبانی بنیادین مدرنیته مورد توجه قرار گرفته بودند.

با یک نگاه کلی به مطالب مذکور می‌توان به این نتیجه رسید که وجه بنیادهای سیاسی بیش از سایر مبانی مدرنیته مورد توجه واقع شده و کمترین مطالب هم به بنیادهای اندیشه‌ای مدرنیته اختصاص یافته است به گونه‌ای که مثلاً در بررسی موضوع فردیت هیچ گونه داده‌ای به چشم نمی‌خورد. بنابراین می‌توان این گونه اظهار نظر کرد که اندیشه نویسندگان روزنامه حبل‌المتین تهران بر پایه تلقی درست از مدرنیته و پایه‌های نظری آن قرار داشته و شاید دلیل اینکه در برخی موارد توجه کمتری به بعضی مسائل شده را بتوان شرایط سیاسی خاص آن دوره تاریخی که روزنامه در آن منتشر می‌گردیده دانست.

واژگان کلیدی:

حبل‌المتین تهران، مدرنیته، علم، انسان‌گرایی، عقل‌گرایی، دولت_ ملت، تفکیک قوا، قانون، حکومت مشروطه و جمهوری، حق حاکمیت ملی، آزادی.

۲	فصل مقدماتی.....
۲	درباره موضوع.....
۶	سؤال اصلی.....
۷	سؤالات فرعی.....
۷	ادبیات تحقیق.....
۸	روش و نوع تحقیق.....
۸	مشکلات و نارسایی این تحقیق.....
۹	سامان تحقیق.....
۱۲	نقد منابع و مآخذ.....
۲۴	فصل اول: حبل‌المتین تهران در یک نگاه.....
۲۹	الف- دوره اول: از شروع تا قبل از به توپ بستن مجلس در تهران.....
۳۷	ب- دوره دوم: دوره استبداد صغیر در رشت.....
۳۹	ج- دوره سوم: بعد از فتح تهران و در تهران.....
۴۳	فصل دوم: ابعاد و شاخصه‌های اساسی مدرنیته.....
۴۷	۱- بنیادهای اندیشه‌ای مدرنیته.....
۴۷	۱-۱- فردیت.....
۵۱	۱-۲- انسان‌گرایی (اومانیزم).....
۵۴	۱-۳- عقل‌گرایی.....
۶۱	۲- بنیادهای سیاسی مدرنیته.....
۶۱	۲-۱- دولت- ملت.....
۶۳	۲-۲- حکومت انتخابی.....
۶۸	۲-۳- حق حاکمیت ملی.....
۷۱	۳- بنیادهای اجتماعی- اقتصادی و فرهنگی مدرنیته.....
۷۱	۳-۱- جامعه مدنی.....
۷۳	۳-۲- نظام سرمایه‌داری.....
۷۸	۳-۳- صنعت مدرن.....

۸۴	..... ۳-۴- سکولاریسم
۸۷	..... ۳-۵- آموزش مدرن
۹۰	..... فصل سوم: بنیادهای اندیشه‌ای مدرنیته در روزنامه حبل‌المتین تهران
۹۲	..... ۱-۱- علم نوین
۹۸	..... ۱-۲- انسان‌گرایی
۱۰۰	..... ۱-۳- عقل‌گرایی
۱۰۲	..... فصل چهارم: بنیادهای سیاسی مدرنیته در روزنامه حبل‌المتین تهران
۱۰۴	..... ۲-۱- دولت - ملت
۱۰۴	..... ۲-۱-۱- انتظام امور داخلی
۱۰۶	..... ۲-۱-۲- روابط دولت - ملت
۱۰۸	..... ۲-۱-۳- تفکیک قوا
۱۰۸	..... ۲-۱-۳-۱- هیئت مقننه
۱۱۲	..... ۲-۱-۳-۲- هیئت افتائیه یا قضائیه
۱۱۴	..... ۲-۱-۳-۳- هیئت مجریه
۱۱۸	..... ۲-۱-۴- قانون
۱۲۱	..... ۲-۲- حکومت انتخابی
۱۲۵	..... ۲-۲-۱- شاه
۱۳۷	..... ۲-۳- حق حاکمیت ملی
۱۴۵	..... ۲-۴- آزادیهای سیاسی
۱۴۵	..... ۲-۴-۱- آزادی فرد
۱۴۶	..... ۲-۴-۲- آزادی احزاب و انجمنها
۱۵۰	..... ۲-۴-۳- آزادی مطبوعات
۱۵۴	..... ۲-۵- سیاست و دین
۱۵۹	..... فصل پنجم: بنیادهای اجتماعی مدرنیته در روزنامه حبل‌المتین تهران
۱۶۱	..... ۳-۱- جامعه مدنی

۱۶۲.....	۳-۱-۱- حقوق مدنی.....
۱۶۵.....	۳-۱-۲- حقوق اجتماعی.....
۱۶۶.....	۳-۱-۲-۱- گارد ملی (قوه دافعه).....
۱۷۰.....	۳-۱-۲-۲- پلیس.....
۱۷۰.....	۳-۱-۲-۴- امور مالی.....
۱۷۲.....	۳-۱-۲-۵- طرق وشوارع.....
۱۷۲.....	۳-۱-۲-۶- حفظ میاه.....
۱۷۳.....	۳-۱-۲-۷- ابنیه عمومی.....
۱۷۳.....	۳-۱-۲-۸- اوزان و مقادیر.....
۱۷۵.....	۳-۲- آموزش مدرن.....
۱۸۲.....	فصل ششم: بنیادهای ترقی و پیشرفت در روزنامه حبل المتین تهران.....
۱۸۴.....	۴-۱- انباشت سرمایه و نظام پولی.....
۱۸۶.....	۴-۲- اصلاح نظام پولی.....
۱۸۷.....	۴-۳- تأسیس نهادهای مالی مدرن.....
۱۹۳.....	۴-۴- گسترش تجارت آزاد.....
۱۹۶.....	۴-۵- امنیت اقتصادی.....
۱۹۷.....	۴-۶- صنعت مدرن.....
۱۹۸.....	۴-۷- نوسازی زراعت و کشاورزی.....
۲۰۱.....	۴-۸- راه اندازی راه آهن.....
۲۰۳.....	۴-۹- راه اندازی کارخانجات مدرن و معادن.....
۲۰۶.....	فصل خلاصه و نتیجه گیری.....
۲۲۰.....	منابع و مأخذ.....

فصل مقدماتی

فصل مقدماتی

۱- درباره موضوع

علل عقب ماندگی ایرانیان خود حوزه بسیار وسیعی است که البته به اختصار می توان نامنی و کشمکش دائمی بین قبایل و ایلات، شرایط خاص اجتماعی و اقتصادی ایران و کوتاه بودن دوره های ثبات و آرامش را از جمله عواملی دانست که همواره زمان ایجاد ترقی و توسعه را در ایران به تأخیر می اندازند.

موفقیت های کشورهای اروپایی در حوزه های مختلف از جمله رشد سرمایه داری، تأسیس کارخانجات، انباشت کالا و..... همچنین پیشرفتهای کشورهای همسایه از جمله ترکیه در موفقیتی که نسبت به تأسیس نخستین حکومت مشروطه در منطقه به دست آورده بود و نگاهی که ایرانیان نسبت به تحولات آنها داشتند برخی از دولتمردان و اندیشمندان دوره فتحعلی شاه از جمله عباس میرزا و همکارش میرزا ابوالقاسم قائم مقام را به این نتیجه رسانید که تنها شرط همطراز گردیدن ایران با سایر کشورهای اروپایی، گام نهادن در راه نوسازی است و به همین دلیل آنها برآن شدند تا نهادها و روش های نوینی را که از اروپا و غرب ریشه گرفته بود، به ایران وارد سازند.

اعزام دانشجویان به خارج، ایجاد ارتش جدید با کمک مستشاران خارجی، ایجاد چاپخانه و انتشار روزنامه، تأسیس مدارس جدید و اصلاحاتی هرچند محدود در حوزه‌های اداری، آموزشی، مالی و نظامی برای رسیدن به شرایط بهتر در زمان سلطنت ناصرالدین‌شاه، با باز شدن پای خارجی‌ان به ایران و سفرهای او به خارج و در نتیجه دیدن پیشرفت صنایع آن‌ها، نویدهایی در زمینه پیشرفت و ترقی خواهی برای ایران به دنبال آورد. به گونه‌ای که ناصرالدین‌شاه به ایجاد تغییراتی در ساختار سیاسی کشور همت گماشت. در پی اقدامات امیرکبیر تعدادی از افراد تحصیل کرده ایرانی برگزیده شده و برای آموزش و یادگیری فنون مختلف به کشورهای انگلیس و فرانسه فرستاده شدند تا آموزش‌های لازم را در رابطه با علوم مختلف فراگیرند. علاوه بر اعزام دانشجویان به خارج، تلاش برای ایجاد ارتش جدید با کمک مستشاران خارجی، ایجاد چاپخانه و انتشار روزنامه، تأسیس مدارس جدید از جمله دارالفنون و اقدامات اصلاحی بسیار محدود در زمینه‌های اداری، آموزشی، مالی و نظامی اقداماتی بودند که توسط عباس میرزا به قائل مقام و دولتمردان دیگری همچون امیرکبیر، سپهسالار و امین‌الدوله در قرن نوزدهم سازماندهی گردیدند، که البته علیرغم به ثمر نشستن برخی از این اقدامات نخستین تلاش‌ها در زمینه رسیدن به ترقی در ایران به ایجاد دگرگونی‌های اساسی و بنیادی نینجامید.

یکی از پدیده‌های ناشی از آشنایی با مظاهر غرب در ایران که خود نتیجه برقراری رابطه با غرب است، روزنامه نگاری می‌باشد. از نیمه‌های سده سیزده هجری قمری که نخستین روزنامه در ایران منتشر شد، مطبوعات همواره در زیر اختناق و محدوده تعیین شده از جانب استبداد، مطالب و محتوای خود را انتشار دادند. و تا قتل ناصرالدین‌شاه و اوایل سلطنت مظفرالدین‌شاه وظیفه آشنا ساختن مردم ایران با پیشرفت‌های غرب را روزنامه‌هایی که در خارج از ایران چاپ و به طور مخفی وارد کشور می‌شدند، بر عهده داشتند.

هماهنگی و همکاری آزادی‌خواهان و روزنامه‌نگاران زمینه مساعدی برای توسعه مطبوعات در ایران بوجود آورد. به گونه‌ای که هسته پیدایش و شکل‌گیری مشروطیت بوسیله مطبوعات عملی گشت و

مطبوعات این دوره چنان بر این امر پافشاری کردند که سرانجام در زمان مظفرالدین شاه موفق شدند خواسته خود و ملت را بر دولت بقبولانند. بنا براین با شکل‌گیری مشروطه، مطبوعات که اساسی‌ترین وسیله ارتباطی بین مردم در آن دوران بشمار می‌رفت، وظیفه رساندن پیام آزادی و عدالت و ترقی را به عهده گرفتند.

یکی از روزنامه‌های این عصر، حبل‌المتین بود که در سال ۱۳۱۱ق. در کلکته هفته‌ای یک بار چاپ می‌شد و از موقعیت خود که در خارج از ایران قرار داشت، استفاده‌های شایانی می‌کرد. مدیر این روزنامه مؤیدالاسلام کاشانی بود که با اندیشه‌های آزادیخواهانه خود کمک بسیار زیادی به پیشبرد مشروطه می‌کرد و بارها در مقالات خود به انقلاب مشروطه و درخواست آن از دولت توسط مردم اشاره کرده بود. حبل‌المتین به دلیل داشتن اخبار خوب و کامل و نیز توزیع رایگان از جایگاه و شهرت خاصی در میان مردم ایران برخوردار شده بود و مؤیدالاسلام را در ایران همه به خوبی می‌شناختند.

بعد از انقلاب مشروطه میر سیدحسن کاشانی برادر مؤیدالاسلام به تهران آمد و اولین روزنامه ایران را با نام «حبل‌المتین تهران» در سال ۱۳۲۵ ق. بنیان گذاشت. این روزنامه شاخه‌ای از حبل‌المتین کلکته بود، با این تفاوت که به جای چاپ هفتگی، به صورت روزانه منتشر می‌شد و یکی از نشریات بسیار مؤثر در دوران نخستین مشروطیت بود. میر سیدحسن کاملاً با اصول روزنامه نگاری غربی آشنایی داشت و نوشته‌های روشنگر او مورد توجه مردم قرار می‌گرفتند. علاوه بر این حبل‌المتین تهران از جمله روزنامه‌هایی بود با بی‌پروایی تمام همانند صور اسرافیل مطالب مورد نظرش را می‌نوشت و به دلیل همین بی‌پروایی بود که وقتی برای اولین بار در ایران سخن از قانون مطبوعات به میان آمد، این روزنامه را توقیف کردند و بدین ترتیب اولین روزنامه‌ای بود که در ایران توقیف گردید.

در این موضوع باید به این امر توجه داشت که ایران کشوری کاملاً سنتی و متکی بر باورهای عمیق دینی بود که این باورها در ساختار اجتماعی و به ویژه در مبانی قدرت با تکیه بر اصل ظل‌الهی تجلی یافته بود. از سوی دیگر نویسندگان حبل‌المتین با تأثیرپذیری از مظاهر تمدن غربی و با دریافت مبهم مدرنیته از

لابه‌لای مندرجات روزنامه‌ها و کتب منتشر شده در اروپا، تصمیم داشتند با نابهنجاری‌های سستی و غیر عقلانی مبارزه نموده و با وارد کردن اصطلاحاتی همچون آزادی، مشروطه، قانون اساسی، پارلمان و تفکیک قوا دست به اصلاح ساختار سیاسی- اجتماعی بزنند و این در حالی بود که خود نویسندگان از مفهوم مدرنیته درک عقلانی نداشتند. اما به هر حال انتشار این روزنامه تا حدود زیادی توانست با وارد کردن این واژه‌ها به محافل ایرانی، ادبیات سیاسی جامعه ما را متحول سازد. بنابراین روزنامه حبل‌المتین از جمله عوامل مؤثر در فضا سازی سیاسی ایران بود که بستر مدنی- فرهنگی مشروطه را مهیا کرد.

حبل‌المتین تهران در طول مدت انتشار خود چندین بار توقیف شد و بالاخره بعد از تبعید میر سیدحسین کاشانی به ایالات قفقاز پس از رسیدن به رشت چند ماهی را در آنجا ماند و این روزنامه دوباره در ۶ شماره به چاپ رساند و دوباره بعد از اخراج محمدعلی شاه به تهران بازگشت و در این هنگام به‌خاطر نوشتن مقاله‌ای در رابطه با اعدام شیخ فضل‌الله نوری برای همیشه تعطیل شد. ولی باید یادآور شد که این توقیف‌ها و ایجاد مشکلات در سر راه این روزنامه، هیچ‌کدام نه تنها از ارزش این روزنامه نکاست، بلکه بر ارزش آن هم افزود.

این روزنامه هم از جمله مطبوعاتی بود که می‌بایست سخنگو و زبان‌گویای ملت باشد و ضمن دوری از هرگونه یکسونگری و عوام‌فریبی از مظاهر مترقی انقلاب سرشار باشد. به همین دلیل، این روزنامه ضمن اینکه ترقی ملل و ممالک و رونق عالم علم و انسانیت را در پناه آزادی مطبوعات می‌داند و جراید آزاد را اولین وسیله تمدن بر می‌شمارد، معتقد است زمانی روزنامه کلید سعادت و نجات ملت است که شخص روزنامه‌نگار به تکلیف خود عمل نموده و مطالب عام‌المنفعه را موضوع بحث قرار دهد و ملت را از ترقی ملل و دول عالم با خبر سازد.

همچنین مردم را به کسب صنایع جدید تشویق نموده و راههای زیاد شدن ثروت را نشان دهد. علاوه بر این به مردم راجع به حسن کفایت یا عدم لیاقت کابینه دولت و حکام ولایات به گونه‌ای بی‌طرفانه آگاهی داده و وقایع و اخبار شهری را منعکس سازد. بدین ترتیب جراید آزاد اساس تمدن به شمار می‌روند و هرکس غیر از این بگوید در اساس عدالت و انصاف تزلزل ایجاد کرده و ضایع کننده حقوق انسانیت می‌گردد و بدین‌گونه سعی می‌کند با مقالات خود مردم را با مبانی ترقی و پیشرفت تمدن غرب آشنا سازد و آن را در بین ملت رواج دهد.

علاوه بر این روزنامه حبل‌المتین تهران، روزنامه‌ای بود که بر مبنای دموکراسی و آزادی پافشاری کرده و برای آن ارزش زیادی قائل بود و با اختناق و استبداد سر ناسازگاری داشت. در این نشریه اشارات فراوانی به استقلال، آزادی و مشروطیت می‌رود و از کوتاه کردن دست خارجی‌ان و به دست گرفتن امور مملکت توسط ایرانیان سخن بسیار به میان آمده است؛ در ضمن در اخبار خود نیز اشاراتی به نفوذ انگلیسی‌ها در ایران و جهان و هرج و مرج داخل ایران دارد که این‌ها نشان‌دهنده وضع اسفبار ایران در زمان حکومت قاجاریه و مشروطه و نبودن قانون اساسی مدون و ابلاغ شده به سایر بلاد کشور می‌باشد و اثرات آن سال‌ها اوضاع اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی ایران را تحت الشعاع قرار داده است.

بدین ترتیب در این پژوهش سعی شده است میزان فهم نویسندگان روزنامه حبل‌المتین تهران از مدرنیته با تأکید بر مبانی اندیشه‌ای، سیاسی، اجتماعی-اقتصادی و فرهنگی مدرنیته مورد بررسی قرار گیرد.

۲- سؤال اصلی

درک و فهم نویسندگان روزنامه حبل‌المتین تهران از مدرنیته چه بوده و آنان از کدام رویکرد به مدرنیته می‌نگریستند؟

۳- سؤالات فرعی

۱- تلقی روزنامه حبل‌المتین تهران از مبانی اندیشه ای مدرنیته چه بوده است؟

۲- نویسندگان روزنامه حبل‌المتین تهران از مبانی سیاسی مدرنیته چه برداشتی داشته‌اند؟

۳- مبانی اجتماعی و اقتصادی مدرنیته چه جایگاهی در فهم نویسندگان روزنامه حبل‌المتین تهران از

مدرنیته داشته‌اند؟

۴- ادبیات تحقیق

بدون شک روزنامه موردنظر یکی از مؤثرترین روزنامه‌ها در دوره مشروطه محسوب می‌شود. به نظر می‌آید ارزیابی و روشن کردن هرچه بیشتر نقش این روزنامه در آگاه ساختن مردم از مبانی ترقی از سوی محققین مورد توجه زیادی قرار نگرفته است. علی‌رغم اینکه تألیفات متعددی در زمینه وقایعی که در دوره فعالیت این روزنامه بر این نشریه رخ داده، انجام پذیرفته ولی در مورد روشن ساختن هرچه بیشتر مضمون و محتوای این روزنامه کار زیادی صورت پذیرفته است. البته از میان این تألیفات در کتاب تاریخ سانسور در مطبوعات ایران، جلد دوم نوشته گوئل کهن اشارات جالبی به محتوای مطالب این روزنامه در خصوص اندیشه جمهوری خواهی گردیده که در فصل "روزنامه حبل‌المتین تهران در یک نگاه" به صورت کامل به آن اشاره شده است. علاوه بر کتاب‌هایی که در زمینه تاریخ سیاسی این روزنامه تألیف شده و در قسمت نقد منابع به تفصیل به آن‌ها پرداخته خواهد شد، البته تا آنجا که توسط محقق جستجو به عمل آمد در شباهت با همین موضوع رساله‌ای با عنوان «نقد و بررسی مضامین سیاسی و اجتماعی روزنامه حبل‌المتین تهران» توسط محمد رضا یوسف‌زاده چترودی تدوین گردیده که در آن سعی مؤلف بر آن بوده تا محتوای کلی صد شماره سال اول این روزنامه را در حوزه‌های ذیل مورد بررسی قرار دهد: ۱- در حوزه سیاسی به موضوعاتی از قبیل

آزادی، آزادی مطبوعات، مشروطیت، اوضاع داخلی ایران در زمان مشروطیت، قانون، وکلاء و مجلس، ۲- در حوزه اجتماعی به مباحث مشروطیت، آزادی، پیشرفت‌های اجتماعی و مطبوعات، ۳- در حوزه فرهنگی در زمینه مدارس و جشن ملی، ۴- مقالات خارجی یا مقالات حیاتی در مورد آگاهی علیه سیاست روس و انگلیس در ایران، سیاست تأسیس بانک آلمانی توسط آلمان‌ها، پالکونیک یعنی ضعف سیاست خارجه ایران، تحلیلی از علت اغتشاش در جنوب فرانسه و مقاله اجتماعی خارجی، ۵- اخبار داخلی و خارجی. به همین دلیل و از آنجا که چنین بررسی‌ای بر این روزنامه صورت پذیرفته، لذا لازم و ضروری به نظر می‌رسد که نقش روزنامه حبل‌المتین تهران در آشنایی مردم با مفهوم ترقی و اندیشه‌های نویسندگان این روزنامه و برداشت آنها از مدرنیته به نحوی روشن گردد.

۵- روش و نوع تحقیق

پژوهش حاضر به روش تاریخی و بر مبنای مراجعه به اسناد و مدارک و جمع‌آوری اطلاعات و سازماندهی اطلاعات بوده که با رویکرد توصیفی-تحلیلی به بررسی اطلاعات، و ارزیابی نهایی از آنها پرداخته خواهد شد.

۶- مشکلات و نارسایی این تحقیق

از آنجا که مفهوم مدرنیته و شاخصه‌های آن به عنوان مبحث نظری این پژوهش قرار داشت و می‌بایست مبنای این پژوهش برای بررسی روزنامه حبل‌المتین تهران کاملاً مشخص می‌شد تا پارامترهای اندازه‌گیری بدست آمده و ادامه کار با روشی کاملاً علمی انجام پذیرد، ضروری بود تا مدرنیته و چگونگی شکل‌گیری آن در غرب مورد مطالعه قرار گیرد و این مهم انجام پذیر نمی‌گردید مگر با صرف زمان مشخص و طولانی برای تحقق یافتن آن. اما از این سو محدودیت زمان برای محقق و نداشتن تخصص در این زمینه و همچنین عدم وجود اثری در این زمینه توسط نظریه‌پردازان ایرانی، کار را با مشکلاتی روبرو گرداند که علی‌رغم

تلاش زیاد از سوی نگارنده، شاید این مسأله خود را در مبحث ابعاد و شاخصه‌های اساسی مدرنیته نشان دهد.

۷- سامان تحقیق

تحقیق حاضر از هشت فصل تشکیل شده است.

در فصل مقدماتی سعی شده است تا با دادن توضیحاتی علاوه بر روشن کردن موضوعی که مورد پژوهش قرار خواهد گرفت، سؤالات اصلی و فرعی‌ای که قرار است در این پژوهش به آنها پاسخ داده شود، ادبیات تحقیق، روش و نوع تحقیقی که این پژوهش بر آن اساس صورت گرفته، مشکلات و نارسایی تحقیق، سازماندهی این پژوهش و همچنین به نقد و بررسی منابع و مأخذ بپردازد.

فصل اول تحت عنوان حبل‌المتین تهران در یک نگاه می‌باشد. در این فصل به بررسی تاریخ آغاز و انجام فعالیت این روزنامه پرداخته شده است. علاوه بر این اتفاقاتی که این روزنامه در طی این مدت زمان انتشار خود از سرگذرانیده را در طی سه مرحله متمایز بررسی کرده و به جریان توقیفاتی که بر این روزنامه رخ داده، اشاره نموده است.

فصل دوم با عنوان ابعاد و شاخصه‌های اساسی مدرنیته، مفاهیم ارکان کلان مدرنیته را مورد ارزیابی قرار داده و با در نظر گرفتن پارامترهای اصلی از فرآیند مدرنیته در چند محور بنیادهای اندیشه‌ای (فردیت، انسان‌گرایی، عقل‌گرایی و علم‌نوین) بنیادهای سیاسی (دولت - ملت، حکومت انتخابی، حق حاکمیت ملی) و بنیادهای اجتماعی - فرهنگی و اقتصادی (جامعه مدنی، نظام سرمایه‌داری، صنعت مدرن، سکولاریسم و آموزش مدرن)، عنوان فصل بنیادین پژوهش را به خود اختصاص می‌دهد.

فصل سوم بنیادهای اندیشه‌ای مدرنیته در روزنامه حبل‌المتین طهران می‌باشد که هدف این فصل روشن کردن نظریات این روزنامه راجع به سه مبحث علم‌نوین، انسان‌گرایی و عقل‌گرایی از شاخصه‌های اندیشه‌ای مدرنیته است. چنانکه این روزنامه به درجه اهمیت شاخص علم‌نوین به عنوان یکی از مؤلفه‌های مؤثر در

امر ترقی و پیشرفت نظر داشته و در دو حوزه انسان‌گرایی و عقل‌گرایی به بیان آثار اجرای عملی آنها در جامعه توجه نموده‌است.

فصل چهارم نیز تحت عنوان بنیادهای سیاسی مدرنیته در روزنامه حبل‌المتین تهران است. دولت-ملت، حکومت انتخابی، حق حاکمیت ملی، آزادیهای سیاسی، سیاست و دین مباحثی هستند که محتوای این فصل را در خصوص توجه حبل‌المتین تهران به این ابعاد اصلی در بحث بنیادهای سیاسی مدرنیته تشکیل می‌دهند و البته با نظر به حوزه فعالیت هر یک از این مؤلفه‌ها، تقسیم‌بندی‌های اختصاصی‌تری نیز در آنها صورت پذیرفته است.

فصل پنجم با عنوان بنیادهای اجتماعی مدرنیته در روزنامه حبل‌المتین تهران است که هدف اصلی این فصل پرداختن به مباحث اصلی رویکرد روزنامه حبل‌المتین طهران نسبت به بنیادهای اجتماعی مدرنیته بوده که مطالب این روزنامه در دو بعد کلان جامعه مدنی و آموزش مدرن جای می‌گیرند. البته در بحث جامعه مدنی موضوعاتی از قبیل حقوق مدنی، حقوق اجتماعی، امنیت، گارد ملی، پلیس، طرق و شوارع، حفظ میاه، ابنیه عمومی و اوزان و مقادیر و در بحث آموزش مدرن نیز به مطالبی در خصوص توجه به امر آموزش به عنوان نخستین وسیله ترقی هر ملت توجه می‌گردد.

فصل ششم تحت عنوان بنیادهای ترقی و پیشرفت در روزنامه حبل‌المتین تهران می‌باشد. چهارمین مبحث در بحث دیدگاه‌های این روزنامه مربوط به بیان مبانی پیشرفت و ترقی در بعد اقتصادی مدرنیته است که شاخصه‌های بنیادینی همچون انباشت سرمایه و نظام پولی، اصلاح نظام پولی، تأسیس نهادهای مالی مدرن، گسترش تجارت آزاد، امنیت اقتصادی، صنعت مدرن، نوسازی زراعت و کشاورزی، راه‌اندازی راه‌آهن و راه‌اندازی کارخانجات مدرن و معادن را در برمی‌گیرد، و در این فصل مورد بررسی قرار خواهند گرفت.

و در نهایت فصل خلاصه و نتیجه‌گیری این پژوهش، با بیان خلاصه‌ای مختصر و مفید از نظریات روزنامه در مورد مبانی پیشرفت و ترقی به ارزیابی نهایی تلقی و برداشت نویسندگان روزنامه از مفهوم مدرنیته و مبانی اصلی آن خواهد پرداخت.

نقد منابع و مأخذ

مهمترین منابع و مأخذ این تحقیق در دو دسته کلی منبع اختصاصی و منابع عمومی که شامل کتابها و مقالات می‌شوند، از یکدیگر متمایز می‌گردد.

۱- منبع اختصاصی

روزنامه **حبل‌المتین تهران**: این روزنامه به این دلیل که اساس کار پژوهش حاضر می‌باشد؛ به عنوان اصلی‌ترین منبع این پژوهش به‌شمار می‌رود. حبل‌المتین تهران یکی از مهمترین روزنامه‌هایی است که در دوران مشروطیت، خوانندگان خود را با مفاهیم و مؤلفه‌های تمدن نوین غرب آشنا می‌ساخت. البته روزنامه دیگری به نام حبل‌المتین در کلکته نیز از آخرین سالهای سلطنت ناصرالدین‌شاه انتشار می‌یافت که مدیریت هر دو این روزنامه‌ها به عهده سید جلال‌الدین حسینی کاشانی بود. انتشار حبل‌المتین کلکته از دهم جمادی‌الثانی ۱۳۱۱ ق. و حبل‌المتین تهران از ۱۵ ربیع‌الاول ۱۳۲۵ ق. آغاز شد که البته سید حسن کاشانی به نیابت از برادرش سید جلال‌الدین، انتشار این روزنامه را در تهران که در واقع شعبه دوم حبل‌المتین کلکته بود، بر عهده داشت. این روزنامه که به صورت روزانه چاپ می‌شد در طی سه دوره متمایز قابل بررسی است. دوره اول این روزنامه از تاریخ دوشنبه ۱۵ ربیع‌الاول ۱۳۲۵ (۹ اردیبهشت ماه ۱۲۸۵) شروع شد. عمر دوره اول حبل‌المتین تهران با ۲۷۴ شماره در سال اول و ۵۴ شماره در سال دوم یعنی یک روز پیش از به توپ بستن مجلس در تاریخ ۲۲ جمادی‌الاول ۱۳۲۶ ق. خاتمه یافت. دوره دوم انتشار حبل‌المتین که در دوره استبداد صغیر قرار دارد، درست نه ماه بعد از تعطیل و توقیف یعنی از ۲۲ جمادی‌الاول ۱۳۲۶ تا ۲۲ صفر ۱۳۲۷ ق. در رشت شروع گردید. از حبل‌المتین رشت که از ۲۲ صفر تا ۱ رجب ۱۳۲۷ در طول چهار ماه و نه روز در مجموع ۷۴ شماره چهار صفحه‌ای منتشر شد. بعد از فتح تهران دوره سوم انتشار روزنامه شروع می‌شود که کوتاهترین دوره انتشار حبل‌المتین تهران بود؛ چرا که یک هفته بیشتر دوام نیاورد و این تاریخ از ۷ تا ۱۴ رجب ۱۳۲۷ ق. بوده است.

۲- منابع عمومی

۲-۱- کتابها

۱-۱-۲- منابع تاریخنگاری

تاریخ مشروطه نوشته احمد کسروی، حاوی مطالب سودمندی راجع به روزنامه‌هایی که در سالهای نخست مشروطه در تهران پدید آمدند و سعی می‌کردند معنی درست مشروطه را به مردم بفهمانند و نکات بسیار جالب توجهی در مورد آن بنویسند، می‌باشد که از جمله آنها به حبل‌المتین تهران اشاره شده است. بنابراین از این مطالب در فصل مربوط به حبل‌المتین تهران در یک نگاه استفاده شده است.

تاریخ مشروطیت ایران نوشته مهدی ملک‌زاده، که نویسنده معتقد است می‌بایست انقلاب مشروطیت را به این دلیل که تحولی در اصول اجتماعی و سیاسی کشور به وجود آورد؛ بزرگترین واقعه تاریخی ایران دانست. این کتاب حاوی اطلاعات جالبی در خصوص رابطه میرسیدحسن کاشانی با اشخاص مهم سیاسی آن دوره از جمله عین‌الدوله و چگونگی توقیف روزنامه حبل‌المتین تهران و پیامدهای بعد از آن می‌باشد که از آن در قسمت توقیف روزنامه حبل‌المتین تهران در فصل حبل‌المتین تهران در یک نگاه توجه گردیده است.

مطبوعات و ادبیات ایران در دوره مشروطیت اثر ادوارد براون، که در حقیقت جلد پنجم از تاریخ ادبیات ایران است و به عنوان مکمل و متمم دوره این اثر محسوب می‌شود؛ زیرا قسمت چهارم تاریخ مزبور، با بحث بسیار مختصر و موجزی در آثار مثنوی عصر جدید پایان می‌یابد و بخش ادبیات منظوم و مطبوعات نوین ایران است هسته اصلی و اساسی این کتاب را تشکیل می‌دهد. در این قسمت از کتاب، مطبوعات ایران یعنی شبنامه‌ها و روزنامه‌ها و مجلات هفتگی و ماهیانه با یک روش عالمانه و انتقادی مورد